

Меляков Антон Володимирович, к.і.н.,
доц., доцент кафедри соціальної і
гуманітарної політики ХарPI НАДУ при
Президентіві України, м. Харків

Поступна Олена Вікторівна, к.держ.упр.,
доц., доцент кафедри соціальної і
гуманітарної політики ХарPI НАДУ при
Президентіві України, м. Харків

ГЕНЕРАЛИ В ІСТОРІЇ ХАРКІВЩИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УВІЧНЕННЯ

На сучасному етапі розвитку історичної науки постає проблема об'єктивності висвітлення історичних подій на теренах України. Оскільки історія – це насамперед люди, їхні долі та вплив на інших людей, на перебіг історичних процесів, тому важливою стає інформація про цих людей, їх життя та внесок у розвиток конкретної місцевості, регіону. Для отримання такого роду інформації в багатьох місцевостях ведеться пошукова та науково-дослідна робота, результати якої можуть пролити світло на історію рідного краю.

Такою науково-дослідною роботою займається сьогодні група харківських учених, які збирають матеріал для видання енциклопедичного характеру. Слід зазначити, що енциклопедія надто специфічний жанр із відповідним стилем викладання матеріалу. В широкому розумінні – це збірка наукових відомостей і довідок на різні теми, призначена для широкого кола читачів. Від інших видів наукових видань енциклопедія відрізняється, перш за все, тим, що мова подачі матеріалу є чіткою, стислою, лаконічно сформульованою. Крім того, в енциклопедії відсутні емоційно забарвлені оцінки, що дає можливість об'єктивного сприйняття інформації.

Варто відмітити, що в Україні наймасштабнішим сучасним проектом з видання паперових енциклопедій є Енциклопедія сучасної України (ЕСУ) – це багатотомне енциклопедичне видання про Україну в усіх вимірах від початку ХХ століття до сьогодення. Енциклопедія подає цілісний образ новітньої України в подіях, інституціях, установах, родах діяльності, поняттях, персоналіях [3]. Охоплює всі сфери життя в Україні, відображає сучасні погляди на історичні події та постаті. Іншим паперовим виданням має бути, відповідно до Указу Президента України «Про Велику українську енциклопедію» 2013 р. [7], багатотомне енциклопедичне видання універсального характеру – Велика українська енциклопедія,

публікація якого запланована на 2013-2020 роки. Дане видання покликане систематизувати і сприяти поширенню наукових знань про розвиток людської цивілізації та внесок України у світову історію і культуру.

Слід зазначити, що за роки незалежності України енциклопедичний процес активізувався в галузі спеціалізованих енциклопедій. Видано енциклопедичні видання в галузі історії, економіки, мовознавства, літературознавства, філософії і політології, юриспруденції, а також в технічній галузі. Успіхи українських авторів в енциклопедичному процесі були відмічені на Всеукраїнській конференції «СловоСвіт», на якій було наголошено, що активність творення словників та енциклопедичних видань, у тому числі Он-лайнних видань, в Україні збільшився у порівнянні з радянським часом у 8-10 разів [10].

Свій внесок в енциклопедичний процес роблять і харківські науковці, які підготували й видали такі енциклопедичні серії, як: «Губернатори і генерал-губернатори Харкова», «Видатні педагоги Харківщини». Сьогодні вчені працюють над новою серією енциклопедії «Генерали Харківщини», яка є регіональним і персональним за призначенням виданням. Планується опублікувати інформацію про життя й діяльність військових, яким за виконання свого професійного обов'язку присвоєно генеральське звання. Зауважимо, що до видання потрапили ті генерали, які або народилися, або навчалися, або проходили військову службу на території м. Харкова, починаючи з часів Великої Вітчизняної війни по теперішній час. Метою такого видання є збереження, систематизація та поширення наукових знань про життя й діяльність історичних постатей та їх внесок в історію м. Харкова і всієї України.

Варто відмітити, що в Україні ще не видавалися енциклопедії, присвячені українським генералам. Гідним прикладом у цьому напрямку мають стати російські видання енциклопедичного характеру, присвячені генералам Росії: «Генерали Російської імперії», «Генерали громадянської війни», «Генерали армії 1940-1945 рр.», «Генерали Росії», «Жінки-генерали в Росії», «Генерали Російської Федерації», «Генерали МВС Росії» та ін.

Слід зазначити, що якість і результативність будь-якої праці дослідника вирішальною мірою залежать від повноти і якості джерел, які він використав [4]. Тому професійним обов'язком науковця є знання джерельної бази дослідження, що складається з джерел, уже введених до наукового обігу (тобто надрукованих), і тих, які ще не використовувалися у наукових працях. В межах підготовки чергової серії енциклопедичного видання, харківські науковці шляхом обробки архівних та електронних матеріалів з мережі Інтернет, а також безпосереднього спілкування з людьми, виявили та обстежили інформацію про генералів. Однак, під час пошуку інформації дослідники зіткнулися з різного роду складнощами. Так, наприклад:

- на сайтах Інтернету є недостатньо інформації про генералів УРСР (дані подаються, в основному, про генералів СРСР);
- всі архіви про військовослужбовців СРСР зберігалися й досі зберігаються в м. Москва, тобто в місті, який є сьогодні столицею іншої держави, що ускладнює доступ до інформації;
- велика кількість випускників харківських військових навчальних закладів, які закінчили навчання ще в СРСР були направлені на службу до колишніх радянських республік, де зберігається інформація про їх службову діяльність;
- значний обсяг службової інформації в Радянському Союзі мав гриф «секретно», тому теж виникають складнощі в їх отриманні;
- і сьогодні існують специфічні служби, які не розкривають інформацію про своїх працівників.

Звичайно, харківським дослідникам допомагають у пошуковій роботі нинішні й колишні військовослужбовці, працівники музеїв та ін. Також можна відмітити позитивні зрушення в подачі інформації в мережі Інтернет. Так, сьогодні на українських сайтах можна знайти інформацію про генералів незалежної України: «Генерали міліції Криму» (офіційний сайт Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в АРК) [2]; «Українські генерали: генерали Української повстанської армії, генерали УГА, генерали УНР, генерали армії, генерали внутрішньої служби, генерал-полковники, генерал-лейтенанти» (Вікіпедія) [11]. У 2008 р. був створений сайт Міжнародної громадської організації «Спілка генералів органів внутрішніх справ України» [8], метою діяльності якої є сприяння у відновленні, розвитку та збереженні ділових і дружніх взаємин генералів органів внутрішніх справ, захист соціальних, економічних, творчих та інших спільних інтересів членів Спілки. Головою цієї організації та головою Ради Спілки є генерал-лейтенант міліції, народний депутат України V, VI скликань В.М. Грицак, який 15 років працював на різних посадах в органах внутрішніх справ у м. Харкові, у тому числі 4 роки був проректором з питань економіки та матеріально-технічного забезпечення Національного університету внутрішніх справ України.

Звичайно, такі новостворені сайти допомагають науковцям у формуванні сучасної персональної енциклопедії регіонального рівня, де в узагальненому та систематизованому вигляді буде подано інформацію про мешканців м. Харкова, серед яких є видатні особистості, життя яких має бути прикладом для молодого покоління – це військові, яким було присвоєно звання Героя Радянського Союзу за мужність та вміле командування військовими частинами під час Великої Вітчизняної війни. Це: генерал-полковник А.М. Андрєєв, генерал-полковник О.І. Баксов, генерал-майор авіації Л.О. Говорухін, генерал-лейтенант Д.В. Казакевич,

генерал-полковник В.М. Комаров, генерал-майор О.Л. Кронік, генерал-лейтенант М.К. Меркулов, генерал-полковник В.І. Попков, генерал-майор П.В. Фещенко та багато інших.

До енциклопедичного видання подається інформація про генералів, які очолили навчально-виховний процес у військових навчальних закладах м. Харкова. Слід зазначити, що всі ці заклади починали свою діяльність ще в Радянському Союзі як курси або школи, а сьогодні вони є вищими навчальними закладами з національним статусом. Також подається інформація про генералів – вихованців військових навчальних закладів, яких у кожному із закладів близько ста осіб. Так, наприклад, в Академії внутрішніх військ МВС України налічується 95 генералів [1], в Національному університеті цивільного захисту України – 25 генералів [6, с. 112-117].

Отже, кожний харківський військовий навчальний заклад пишається своїми керівниками й випускниками. Так, за багаторічну історію Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба підготував близько 130 тисяч офіцерів. Серед випускників університету: 578 Героїв Радянського Союзу, з них 28 двічі Герої Радянського Союзу, трічі Герой Радянського Союзу – маршал авіації Іван Микитович Кожедуб. У стінах університету опановували ази льотної справи і отримали путівку у небо 27 льотчиків-космонавтів, серед яких генерал-майор Олексій Архипович Леонов – двічі Герой Радянського Союзу, що першим у світі здійснив вихід у відкритий космос, перший космонавт незалежної України – Герой України генерал-майор Леонід Каденюк. У різні роки в стінах університету навчалися чотири майбутніх Міністри оборони: маршал авіації Шапошніков Євген Іванович – випускник 1963 р. – Міністр оборони СРСР (1991 р.); генерал-полковник Морозов Костянтин Петрович – випускник 1967 р. – перший Міністр оборони України (1991-1993 рр.); генерал-майор авіації Косташ Іон Григорович – випускник 1967 р. – Міністр оборони Молдови (1991-1992 рр.); Гриценко Анатолій Степанович – випускник 1979 р. – Міністр оборони України у 2005-2007 рр. [4].

Своєю історією може пишатися і Харківське вище військове командно-інженерне училище ракетних військ ім. Маршала Радянського Союзу М.І. Крилова, начальниками якого були у різні часи: генерал-майор авіації В.І. Рябцев (1941-1942 рр.); генерал-майор С.П. Хадєєв (1942-1962 рр.); генерал-майор В.Г. Тихонов (1962-1970 рр.); генерал-лейтенант С.Ф. Штанько (1970-1981 рр.); генерал-лейтенант І.Б. Урлін (1981-1990 рр.); генерал-лейтенант В.Б. Толубко (1990-1999 рр.) [9], а також відомі випускники-генерали.

Звичайно, можна перераховувати ще багато видатних генералів, які якимось чином зробили свій внесок в історію міста Харкова. Сподіваємось, що з цією інформацією можна

буде ознайомитися найближчим часом, оскільки видавництво енциклопедії планується присвятити 70-й річниці звільнення м. Харкова від німецьких завоювників.

Підсумовуючи все вище сказане, можна стверджувати, що енциклопедія є самостійним інтелектуальним продуктом науковців Харківщини. Серія енциклопедії «Генерали Харківщини» покликана надати читачеві повну, достовірну і сучасну інформацію у систематизованій формі та у доступному для розуміння викладі про генералів, які зробили свій внесок в історію м. Харкова на протязі останніх 70-х років. Видання, на нашу думку, стане важливим джерелом даних для історії регіону.

Список використаних джерел:

1. Генерали вихованці Академії [Електронний ресурс] : офіційний сайт Академії внутрішніх військ МВС України. – Режим доступу : <http://avv.gov.ua/about/history/generals/>.
2. Генерали міліції Криму [Електронний ресурс] : офіційний сайт Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в АРК. – Режим доступу : <http://www.crm-mia.gov.ua/uk/gumvs/istoriya/generals>.
3. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] : офіційний сайт Інституту енциклопедичних досліджень. – Режим доступу : <http://encyclopedia.kiev.ua/index.php>.
4. Історична довідка [Електронний ресурс] : офіційний сайт Харківського університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба. – Режим доступу : <http://www.hups.mil.gov.ua/content.php?lang=ua&type=history>.
5. Історичне джерелознавство : підруч. [для студ. істор. спец. ВНЗ] / авт. : Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольова [та ін.]. – К. : Вид-во «Либідь», 2002. – 488 с.
6. Историей своей горды. 1928-2008 : памятная юбилейная книга УЗГУ ; ред. Группа : В. М. Попов, О. А. Назаров, Л. Т. Малиновская [и др.]. – Х. : Издательский дом «Вокруг цвета», 2008. – 120 с.
7. Про Велику українську енциклопедію [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 2 січня 2013 р. №1/2013. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15296.html>.
8. Спілка генералів органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ovsgeneral.org.ua/indexhome.html>.
9. Союз «Крыловцы» [Электронный ресурс] : официальный сайт Харьковской городской общественной организации. – Режим доступа : <http://www.s-k.org.ua/>.
10. Українська енциклопедія [Електронний ресурс] : матеріали з Вікіпедії – вільної

енциклопедії. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

11. Українські генерали [Електронний ресурс] : матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.